

predovšetkým tých čitateľov, ktorí sa zaoberajú filozofickými otázkami etiky, ale i tých, ktorí sa zaujímajú o širšie filozoficko-metodologické problémy etiky a ktorí sa s etickými problémami stretávajú v najrozličnejších profesiách.

Anna Klimeková

LITERATÚRA

1. LENIN, V. I.: Spisy 29. Bratislava 1954.
2. ARCHANGEESKIJ, L. M.: Marxisticko-leninská etika. Bratislava 1976.
3. ENGELS, F.: Anti-Dühring. Bratislava 1962.

FILOZOFICKÉ PROBLÉMY AKO ZDROJ VÝVOJA FILOZOFIE

T. I. OJZERMAN, Problémy filozofie dejín. Pravda 1976

Mnohé vedy dospeli ku skutočnému rozkvetu poznávacích schopností až s pochopením svojho miesta v celku vedy, vedeckého zmyslu metód a hraníc vlastného poznania. Ale toto je spojené s rozvojom metadisciplín, metavedy alebo vedy o vede atď. Filozofia a najmä marxistická filozofia má v tomto smere zvláštne miesto iniciátorky. Je cestou k najradikálnejšiemu pochopeniu a vymedzeniu svojich úloh pri poznaní objektívnej skutočnosti, k pravdivému sebapoznaniu.

Filozofia sa rozvíjala takmer počas celej histórie, a tak má aj patričné historické podfarbenie. V peripetiách i blúdení je aj cesta vpred, Ariadnina niť spojenia so životom a riešením nielen pomyseľných, ale aj skutočných problémov. Tento pohyb, túto logiku dejín filozofie, historickú určenosť, ako aj zmeny predmetu a charakteru filozofie na pozadí svetodejinných obrátov môže vedecky vysvetliť až najvyšší stupeň filozofie — marxistická filozofia. „Skutočným teoretickým základom vedeckých dejín filozofie je marxistická filozofia, pretože je vedeckým zhrnutím celého vývinu filozofického myslenia pred vznikom marxizmu a po ňom.“ (s. 32) V takomto zmysle rieši problémy spojené s filozofiou ako historicky ohraničenou a neustále sa rozvíjajúcou formou poznania T. I. Ojzerman vo

svojej práci *Problémy filozofie a filozofie dejín* (v origináli *Problemy istoriko-filozofskej nauki*, Mysl, Moskva 1969). Práca je vyspelým pokusom o nastolenie množstva otázok, ktoré zaujímajú filozofiu a filozofov, ale aj ustavičným výkladom týchto otázok, ktoré riešia rôzne filozofické školy zdanlivo nezávisle od seba. Okrem hlbokkej marxistickej analýzy filozofických problémov podáva aj vlastné, marxistické, stranícke, hoci práve preto vedecké a tvorivé riešenia.

V prvej kapitole *Láska k múdrosti. Pôvod pojmu filozofia* hovorí Ojzerman o tom, ako filozofia vystupuje z lona mytológie, ako vykonáva so zmenami sociálnej štruktúry gréckej spoločnosti (od rodovej spoločnosti k „polis“) prvotný pohyb vpred. Grécko je preto kolískou nielen filozofie v zmysle *pochopenia* toho, čo je vôkol, teda sveta ako *problému* (to analyzuje autor), ale aj európskej a tým súčasnej svetovej civilizácie vôbec. Ojzerman charakterizuje tento „úsvit dejín“ ako vznik triednej spoločnosti a „svetlo poznania“ ako uvedomenie si samostatného postavenia človeka voči bohom a nezdôvodnenej viere. Búrli-vý rozvoj gréckej civilizácie, sociálna rôznorodosť umožňovala vznik množstva škôl, filozofických koncepcií, aj „obohacovanie sa“ a boj medzi nimi. Vývoj filozofie nevyjadroval len spo-

ločenské protiklady, ale nastroľoval tiež problémy, ktoré zásobili aj ďalšiu históriu filozofie. Mnohí filozofi robili pokusy o nové, bohatšie a uzavretejšie riešenia týchto problémov. Ojzerman vidí rozdiely, ale aj niť, ktorá v teoretickom pláne vedie týmito zdanlivo atomárnymi učeniami. V „imanentnom rozvíjaní problematiky od relativizmu sofistov, nadmyslového chápania podstaty Platóna, až po odmietanie pravdy skeptikov sa odzrkadľil aj vývoj otrokárskej spoločnosti, jej rozmach a kríza“.

Kým starovek sekularizoval múdrosť z područia viery, stredovek absorboval najidealistickejšie a najpesimistickejšie, kresťanstvu vyhovujúce prvky antického myslenia. Vyjadrujúc nový spoločenský, „posvätný“ záujem, zmenil filozofiu na „ancillu teológie“. Bolo to zbožštenie ľudskej múdrosti, ku ktorému sa ako k „božskému zdroju“ vracia po novovekom, buržoázno-revolučnom presídlení „rozumu“ do sveta, až novotomizmus, táto nepriama apologetika jestvovania kapitalizmu.

Téma múdrosti sa objavuje aj v novoveku ako aristokratické, len vo výnimočnom jednotlivcovi fungujúce nazeravé stanovisko. Nedostatky tohto chápania, napriek veľkým postavám a systémom novovekej filozofie, odhaľuje marxistické chápanie múdrosti. Marxizmus oceňuje, čo vytvorila predošlá filozofia, v ktorej sa špeciálne chápala aj múdrosť, no nemôže sa s týmto chápaním uspokojiť. Už samotná absolutizácia vedenia je nedostačujúca, pretože „aj zovšeobecnenie je súčasťou múdrosti len vtedy, keď obsahuje hodnotenie, ktoré sa môže stať návodom pri riešení zložitých otázok teórie a praktického života“. (s. 70) Rovnako „filozofia sa nesmie stoťožňovať s múdrosťou, nech by ju hodnotila akoľkovek vysoko. Filozofia môže a musí byť systémom vedecky zdôvodnených poznatkov.“ (s. 76)

V druhej kapitole sa hovorí *O význame otázky, čo je filozofia*. Množstvo filozofických systémov sa rôznymi spôsobmi pokúšalo uzavrieť raz navždy filozofiu do jednej priehradky, ktorá sa však vždy ukázala len priehradkou toho ktorého filozofa či školy. Autor postrehol, že „ťažkosti s odpoveďou na takúto otázku sú tým väčšie, čím je viac faktických údajov na jej riešenie“. (s. 82) Hovorí o nej ako o trvalom probléme filozofie. Napriek zdaniu nevyriešiteľnosti či zbytočnosti vyjadruje však meniaci sa a postupujúci charakter filozofického poznania, stále novú interpretáciu sveta, na ktorej sa čoraz výdatnejšie podieľajú aj špeciálne vedy a nové spoločenské pomery. Riešenie otázky „čo je filozofia“ musí vychádzať z toho, že je to otázka historická alebo tiež z toho, že je to otázka tak filozofická, ako aj historicko-filozofická, ktorá sa rieši na úrovni daného stupňa poznania. Tento stupeň súvisí s metaskúmaním, ktoré v zmysle sebapoznania najvyššie rozpracovala filozofia Marxa a Engelsa, rozvinutá Leninom.

Marxizmus ako najvyšší stupeň a prelom vo vývoji filozofického myslenia skoncoval s uzavretosťou, po ktorej túžili filozofi, pretože „poznanie spoločenského bytia ako každé poznanie je neohraničené“ (s. 106) a na základe dialektiky spoločenského vývoja dospel k novej formulácii poslania filozofie alebo „zrušenia“ filozofie. Len nové poslanie, to, že marxistická filozofia „si uvedomuje a otvorene vyhlasuje svoju straníckosť za konštitutívny prvok filozofie“ (s. 106), mohlo zveďčiť samé filozofické poznanie. Autor si nekladie za úlohu toto len konštatovať, ale uplatňuje marxistický pohľad tak pri osvetlení historickej cesty filozofie, ako aj pri citlivej argumentácii, ktorou vyvracia nevedeckú existencialistickú formuláciu toho, „čo je filozofia“.

V kapitole *Filozofia ako špecifická forma poznania* skúma Ojzerman v rámci gnozeologickej problematiky filozofii vlastný aspekt poznávacej aktivity, všeobecno-teoretickú formu vedenia. Vo svetle nových úloh teoretického systému marxistickej filozofie objasňuje charakter poznávacej aktivity v špekulácii, logike, empirickom poznaní. Až marxizmus vyjadril „charakter“ týchto poznávacích aktivít, odstránil mystifikácie a zachoval to, čo je plodné v ďalšom rozvoji filozofického poznania. Napríklad úloha „špekulácie“, pokiaľ sa opiera o empirickú skutočnosť bez toho, aby jej otročila, je aj dnes vrcholne dôležitá nielen pre rozvoj filozofického, ale aj špeciálnovedného poznania a nové objavy. O tom svedčí napríklad teoretická fyzika a pod., to, že veda môže do určitej miery predbiehať empirické potvrdenie svojich uzáverov. Téza o špekulatívnosti filozofie má však zmysel iba pre kvalitatívnu charakteristiku filozofie ako vysoko abstraktnej formy myslenia a do tej miery, do akej vylučuje „metafyzický protiklad filozofie a ostatných foriem teoretického skúmania“. (s. 137) Polemicky vniká Ojzerman do podstaty takých javov ako obrazotvornosť, intuícia, filozofická interpretácia, teoretická syntéza. Chráni ich plodný zmysel pre poznanie a rúca od základov falošné predstavy, ktoré buď absolutizujú, alebo paušálne odmietajú.

Štvrtú kapitolu venoval Ojzerman *Definícii filozofie ako filozofickému problému*, čím nadviazal na predošlé skúmanie. Chápe filozofiu aj ako špecifický svetonázor, založený napr. v marxizme na zovšeobecnení poznatkov vied a na pokrokovom triednom záujme proletariátu. Okrem samého filozofického svetonázoru ako kladenia si *základných otázok* o svete a hľadania patričných, racionálnych odpovedí však existujú aj iné, napr. nábožen-

ské, špeciálnovedné svetonázory. Svetonázor proletariátu, ktorý zovšeobecnila a rozpracovala marxistická filozofia, dostal prvýkrát v histórii vedeckú podobu. Stalo sa tak tým, že pochopil svoj sociálny zmysel a zákonitú tendenciu vývoja, vyvierajúcu z protirečenia materiálneho života kapitalistickej spoločnosti.

K *Povahe filozofických problémov* sa Ojzerman vyslovuje v ďalšej kapitole. Materiál čerpá z dejinofilozofickej látky. „Filozofia vznikla vtedy, keď sa začalo teoreticky uvažovať o svete, ktorý je každému prístupný.“ (s. 225) Odhaľuje sa v tom zdroj filozofických problémov, ako aj to, že filozofia dáva každému, hoci aj bežnému problému *teoretický* charakter. Filozofia sa však nemôže držať iba skúseností jednotlivca, a tak sa jej látkou stáva historická skúsenosť ľudstva. Podotýkame, že tá sa fixuje a prenáša nielen vo filozofii, ale hlavne v štátnych zariadeniach, mohutných výrobných silách, materiálnych spoločenských podmienkach. Filozofický problém vzniká tam, kde sa stretá myslenie filozofie s naliehavou výzvou odpovedať na nové spoločenské potreby.

Niet preto neriešiteľných problémov, tvrdí autor, sú len problémy závislé na historicky danej úrovni poznania a spoločenských premien. Filozofické problémy sa vynárajú až v takej situácii, keď je možnosť ich riešenia, keď vznikne „vákuum“ poznania, vyžadujúce si vypracovať teoretickú odpoveď.

Šiesta kapitola hovorí *O predmete filozofie*, ktorý Ojzerman charakterizuje aj ako filozofický problém. Na súčasnej úrovni filozofického poznania ho rieši marxisticko-leninská filozofia uspokojivo, ale nie absolútne. Autor poukazuje na to, že predmetom filozofie boli vždy „ideálne formy skutočnosti, abstraktné objekty, kategó-

rie“. (s. 267) Omylom idealizmu je, že formy poznania vydáva za formy bytia, bytie samé, alebo sa usiluje nad to povzniesť, čím do idealizmu nevyhnutne upadá, ako je to napríklad v neutrálnom monizme. „Kategorie však nie sú len formy myslenia, ale aj odraz podstatných stránok objektívnej skutočnosti, v ktorej príčinnosť, nevyhnutnosť, zákonitosť, podstata atď. existuje nezávisle od myslenia.“ (s. 268) Ojzerman podáva vo vývine základných filozofických tém subjektu, objektu a vzťahu subjekt—objekt svedectvo o tom, že predmet filozofie bol stále iný, bohatší a obsažnejší.

Aktuálne je vymedzenie predmetu marxistickej filozofie, ktorým je „všeobecný objektívny dialektický proces“. (s. 306) Jeho odlišnosť od predmetu špeciálnych vied je vlastne formou dialektickej súvislosti všeobecného a zvláštneho. Autor sa nazdáva, že „najvšeobecnejšie dialektické zákonitosti tvoria podstatu, všeobecnú povahu špecifických zákonitostí, ktoré študujú špeciálne vedy“. (s. 306) Napriek tomu nejestvujú mimo, ale len cez špecifické, konkrétne prejavy, „nie sú zvláštnym druhom zákonov, na rozdiel od zákonov fyziky, chémie a ostatných vied“. (s. 306)

Pre pochopenie historickej úlohy marxistickej filozofie je významou kapitolou *Filozofia ako sebauvedomenie historickej epochy*. Dotýka sa aj úlohy osobnosti vo vývoji filozofie, čo riešila každá filozofia na základe celkovej koncepcie skutočnosti. Subjektivismus robí centrum filozofického pohybu z „génia“, filozofickej osobnosti. Oveľa ďalej je už Bacon, ktorý vidí v pravde „dcéru času“ a ešte viac Hegel, ktorý pokladá filozofiu za „substanciálny obsah historickej epochy“. (s. 334) K odhaleniu, z čoho vyrastá filozofia a tým aj k vystihnútiu jej skutočného zmyslu, dospel až historický a dialektický materializmus.

Znamenalo to „pochopiť filozofiu predovšetkým ako vedomie epochy, odhaliť jej sociálnu zameranosť a špecifickú problematiku“. (s. 340) Historický materializmus vznikol práve ako filozofická teória, ktorá sociálnu funkciu a praktický boj za práva proletariátu pretvorila pre svoju potrebu a poslanie.

V poslednej kapitole *O povahe filozofického sporu* hovorí Ojzerman o nevyhnutnosti tohto sporu pre vývoj poznania. Spor nevidí len v „omyle“, len v protirečivosti a dialektickom pohybe poznávacieho procesu. Protikladné smery a školy filozofie majú v histórii často ideologické zdroje. Napríklad pluralizmus buržoáznych teórií vidí Ojzerman okrem rozvíjania protirečivých stránok poznania aj v sociálnej rozdrobenosti a v boji nezmieriteľných tried. Ojzerman vidí, že v protiklade k „uzavretým systémom“ z hľadiska teoretického rozvoja mala vždy úlohu polemika, hoci sa ju filozofi snažili popierať. Polemický charakter má aj marxistická filozofia, ktorá sa opiera o principiálnosť a pozitívne dosiahnuté výdobytky poznania. Hoci „objektívna dialektika skutočnosti, ako aj subjektívna dialektika procesu poznania obsahujú v sebe gnozeologický zdroj sporu“, myslíme si aj my, že skutočný prínos má iba spor, ktorý je riešený vedecky, t. j. dialektikomaterialisticky.

Monografia T. I. Ojzermana *Problémy istoriko-filozofskej nauki* je aj v našom slovenskom preklade, ktorý vychádza o pár rokov neskôr ako originál, trvale aktuálnym filozofickým riešením mnohých problémov z pozície marxizmu. Tieto nielenže znepokojovali filozofiu počas celej histórie, ale vyjadrujú aj historicko-filozofický prístup k hľadaniu a rozvíjaniu podstaty samej marxisticko-leninskej filozofie. Monografia skúma problematiku filozofie z pozícií marxistických dejín

filozofie, s metodologickou a teoretickou výzbrojou dialektického a historického materializmu. Je významným prínosom pre tvorivý rozvoj a pocho-

penie úloh marxistickej filozofie v súčasnom svete, vo filozofickom a ideologickom stretnutí sa s buržoáznym myslením.

Vladimír Andříšek

METODOLOGICKÉ PRINCÍPY FYZIKY

Metodologičeskije principy fiziki. Istorija i sovremennost'. [Izd. Nauka, Moskva 1975, v red. B. M. Kedrova a N. F. Ovčinnikova, 511 s.]

O významnej úlohe fyziky z hľadiska tvorenia súčasného štýlu vedeckého myslenia, či z hľadiska formulovania východiskových požiadaviek na bádateľskú činnosť a na formovanie noriem vedeckého myslenia niet pochybností. Spolu s teoretickou biológiou, ktorá sa najmä v posledných rokoch intenzívne rozvíja, splňajú fyzikálne teórie v istom zmysle úlohu ideálu systémového rozpracovávanía vedeckého poznania. Práve preto sú aktuálne ustavičné návraty k analýzam súčasných fyzikálnych teórií, ich východiskových princípov, regulatívnych pravidiel aplikovaných pri budovaní teórií, ktoré, ako sa ukazuje, majú širokú platnosť aj za hranicami fyzikálneho poznania a ktoré môžu pomôcť lepšie objasniť mechanizmus vedeckého myslenia vo všeobecnosti.

Úlohy analyzovať základné východiskové, regulatívne princípy, fungujúce v tvorbe a rozvíjaní fyzikálneho vedeckého poznania, úspešne zvládli autori recenzovaného zborníka, ktorý vyšiel pod redakčným vedením skúsených editorov B. M. Kedrova a N. F. Ovčinnikova v Moskve r. 1975. Podľa N. F. Ovčinnikova, ktorý je súčasne autorom úvodnej štúdie, možno rozlíšovať v histórii vedeckého poznania tri základné obdobia. Prvé umiestňuje do časového intervalu od prvých začiatkov poznávania prírody až do formovania vedy novoveku v 16. storočí. Autor ho charakterizuje jednotou fi-

lozofického, prírodovedného a vlastného metodologického myslenia. Začiatok druhého obdobia stotožňuje s počiatkami formovania klasickej mechaniky od 16. storočia až po začiatok nášho storočia. V tomto období sa uskutočňuje proces rozdeľovania filozofického a prírodovedeckého poznania a súčasne proces zjednocovania filozofického a metodologického myslenia; filozofické teórie pritom začínajú plniť úlohu metodologickej smernice v prírodných vedách. Tieto procesy sprevádzajú ideové zápasy o vypracovanie najadekvátnejšej metodologickej koncepcie. Napokon tretie obdobie ohraničuje začiatkom 20. storočia, revolúciami v klasickej fyzike a tvorbou nových fyzikálnych teórií v súčasnosti. Charakterizuje sa vyčlenením vlastnej metodológie s jej špecifickými problematikami. V súčasnosti sa však rodia podľa autora aj základné črty nového, 4. obdobia, v ktorom by sa mal realizovať ešte intenzívnejší vývin metodologického myslenia.

Kolektív autorov recenzovaného zborníka si vytýčil úlohu analyzovať na materiáloch vývoja fyzikálnej vedy základné metodologické princípy, ktoré mali pri vývinovom procese najdôležitejšiu úlohu. Vychádzajúc zo systémového charakteru vedeckých teórií, vysvetľujú pôsobenie metodologických princípov nielen v procese genézy vedeckých teórií, ale aj v procese výberu medzi viacerými už sfor-